

Соціально-політична ризикологія
(укладач – д.п.н., проф. Кривошеїн В.В.)

Змістовий модуль 1

Загальнотеоретичні основи вивчення соціально-політичних ризиків

Тема 1 Соціально-політична ризикологія як наука

Передумови формування наукових уявлень про ризик. Етимологія поняття «ризик». Загальні підходи до визначення поняття «ризик».

Передумови формування наукових уявлень про ризик. Етапи розвитку наукових уявлень про ризик: (1) формування загальних уявлень про ризик (середина ХІХ ст. – кінець 1960-х рр.) – активізація наукової розробки поняття ризику, коли ризик стає об'єктом міждисциплінарних досліджень, загальнонауковою категорією; (2) розробка соціальної складової ризику в межах загальної теорії ризику (ризикології) (1970 – 1980-ті рр.) – інституціоналізація досліджень ризику, поява експертів ризику, поява і розвиток нових інтелектуальних напрямів – аналіз ризику та менеджмент ризику; (3) інституціоналізація соціології ризику (з останньої чверті ХХ ст.).

Соціально-політична ризикологія як наука про основні закономірності, принципи та інструментарій виявлення, врахування, оцінювання та управління соціальним ризиком, який відображує характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами діяльності об'єктивно існуючих невизначеності, конфліктності, іманентно притаманних процесам цілепокладання, оцінювання, управління об'єктами соціального ризику, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями. Соціально-політична ризикологія спрямована на вивчення соціальних чинників ризикованості певної фахової діяльності, розробляє технологічний і методичний інструментарій аналізу й оцінки соціальних ризиків. Соціально-політична ризикологія як наука, що досліджує ризик як соціальне явище, сучасні глобальні ризики, вплив ризику на трансформацію соціальної структури, взаємозв'язок ризику і характеристик соціальної поведінки, ризик-комунікацій, а також шляхи оптимізації ризику.

Блоки предметного поля соціально-політичної ризикології: загальний аналіз ризику як соціально-політичного явища (його сутність, зміст, генеза природи ризику та ставлення до нього, соціальні функції ризику); класифікація і типологія ризиків за різними підставами; аналіз сучасних глобальних (технологічних) ризиків і визначення шляхів їх зниження (мінімізації); вивчення ролі ризиків у соціальних конфліктах і катаклізмах; вивчення взаємозв'язку ризику і девіантної поведінки; аналіз комунікацій із приводу ризику; аналіз ризиків у різних суспільствах, культурах, у різних сферах і на різних рівнях соціальної організації (детермінація ризиків, ставлення до них, їхній вплив на функціонування й взаємодію соціальних структур, типологія поведінки різних суб'єктів ризику, соціальні наслідки ризиків, шляхи їх оптимізації); соціальний ризик-менеджмент.

Основні напрями соціально-політичної ризикології: аналіз та оцінка

соціально-політичного ризику (соціально-політичний ризик-аналіз); управління соціально-політичним ризиком (соціально-політичний ризик-менеджмент); розробка і реалізація венчурних (від англ. *venture* – ризикована справа; ризикувати, відважитися [на щось]) соціально-політичних технологій (соціально-політичний ризик-консалтинг). Функції соціально-політичної ризикології: науково-теоретичні (методологічна, пошуково-прогностична, пояснююча, кумулятивна); практико-інструментальні (аналітико-експертна, оцінна, нормативно-прогностична, консультативно-технологічна); культурно-виховні (політико-світоглядна, ідеологічна, етико-аксеологічна, політико-соціалізаційна).

Питання до семінарського заняття

1. Етапи становлення та розвитку соціально-політичної ризикології.
2. Поняття та предмет соціально-політичної ризикології.
3. Основні напрями і функції соціально-політичної ризикології.

Тема 2 Зміст і співвідношення понять «ризик», «невизначеність», «небезпека» та «ситуація ризику»

Невизначеність як фундаментальна характеристика недостатньої забезпеченості процесу прийняття рішень знаннями стосовно певної проблемної ситуації. Аспекти невизначеності: недостовірність (ефект «марева»), неоднозначність (ефект «нечіткості», «розпливчастості»), невідомість. Різновиди невизначеності: закономірна, випадкова. Джерела виникнення невизначеності. Чинники, що породжують невизначеність у суспільних процесах: а) внутрішні чинники, притаманні суспільству як соціальному організму: багатоваріативний, ймовірнісний характер, суперечність суспільних явищ, елементи стихійності, випадковості; б) чинники, пов'язані з неповнотою інформації, відомостей про об'єкт, явище, процес; чинники, обумовлені впливом суб'єкта на громадське життя з метою реалізації своїх потреб, інтересів, цілей; чинники, пов'язані з впливом НТП на соціальне, економічне, політичне і духовне життя. Соціальний ризик як вірогідність несприятливих наслідків суспільно значимих рішень, які приймаються в умовах невизначеності, дефіциту ресурсів (часу, інформації тощо), що веде до збитку для учасників політичних дій і вірогідності здійснення небажаних подій. Чинники невизначеності, що породжують соціальний ризик: інформаційні; власно соціальні; персональні; правові; економічні; випадкові.

Небезпека як фаза наростання конфлікту, що приводить до істотного або незворотного порушення процесів функціонування й розвитку соціальної системи, до стану кризи й навіть занепаду. Критерії класифікації небезпеки: джерела, часові параметри, цільова спрямованість, рівень новизни, ступінь поінформованості про існування небезпеки. «Онтологічна безпека» (Е. Гідденс).

Ситуація як поєднання, сукупність різних обставин і умов, які створюють певну обстановку для того чи іншого виду діяльності. Умови

ситуації ризику: наявність невизначеності; необхідність вибору альтернативи (при цьому мається на увазі, що відмова від вибору також є різновидом вибору); можливість при цьому оцінити ймовірність здійснення альтернатив, що обираються. Відмінність ситуації ризику і ситуації невизначеності. Модифікації ситуації ризику: суб'єкт, який робить вибір з декількох альтернатив, має в розпорядженні об'єктивні ймовірності отримання можливого результату, які ґрунтуються, наприклад, на проведених статистичних дослідженнях; ймовірності настання очікуваного результату можуть бути отримані лише на основі суб'єктивних оцінок, тобто суб'єкт має справу із суб'єктивними ймовірностями; суб'єкт у процесі вибору і реалізації альтернативи володіє як об'єктивними, так і суб'єктивними ймовірностями. Елементи ризику, що визначають ситуацію ризику.

Питання до семінарського заняття

1. Зміст і співвідношення понять «ризик» і «невизначеність».
2. Зміст і співвідношення понять «ризик» і «небезпека».
3. Зміст і співвідношення понять «ризик» і «ситуація ризику».

Тема 3 Загальна характеристика соціально-політичних ризиків

Об'єктивно-суб'єктивна природа соціально-політичного ризику. Структура соціально-політичного ризику: соціально-політична система, оцінити ефективність та умови функціонування якої на певну перспективу у вичерпній повноті та з необхідною точністю неможливо, як об'єкт соціально-політичного ризику; особа або група осіб (колектив), які зацікавлені в результатах керування об'єктом ризику і мають відповідну компетенцію щодо керування та прийняття відповідних рішень стосовно об'єкта ризику, як суб'єкт соціально-політичного ризику; чинники (процеси, явища), які викликають невизначеність, конфліктність, як джерела соціально-політичного ризику. Соціально-політичний ризик як об'єктивно-суб'єктивний феномен, який відображує характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами суспільних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентно притаманних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями. Постулати визначення природи соціальних ризиків.

Властивості соціально-політичного ризику: універсальність; колективність; ієрархічність; суб'єктивність; багатоплановість; латентність. Риси соціально-політичного ризику: суперечливість, альтернативність, невизначеність. Функції соціально-політичного ризику: інноваційна, яка полягає в пошуку нетрадиційних шляхів рішення соціальних, політичних та економічних; регулятивна, яка проявляється в конструктивній (де здатність ризикувати розглядається як один зі шляхів успішної діяльності особи, що приймає рішення, що дозволяє подолати консерватизм, догматизм, зашкарублість (косність), відсталість, психологічні бар'єри, що перешкоджають перспективним новаціям) і деструктивній (коли

приймаються необґрунтовані, незважені, нерозумні рішення, іноді при відсутності повної інформації, потрібного врахування закономірностей розвитку явищ, що породжує авантюризм, суб'єктивізм) формах; захисна, яка полягає в тому, що ризик є не лише природний стан для особи, що приймає рішення, але і терпиме ставлення до невдач, і репрезентована в історико-генетичній (коли суб'єкти змушені шукати ресурси і можливості захисту від небажаної реалізації ризику) і соціально-правовій (яка викликана тим, що об'єктивна необхідність законодавчого закріплення поняття «правомірність ризику», правового регулювання страхування політичних ризиків) формах; компенсаторна, яка забезпечує компенсаційний успіх (позитивну компенсацію) як додатковий, порівняно з плановим, прибуток (зиск), у випадку успішного результату (реалізації шансу); аналітична, яка передбачає аналіз всіх можливих альтернатив, варіантів рішень і вибір найбільш корисних і найменш ризикованих варіантів рішень.

Класифікація ризику (за Й. Шумпетером): ризик, пов'язаний з можливим технічним провалом виробництва; ризик, пов'язаний з відсутністю комерційного успіху. Критерії класифікації ризиків: ризик, пов'язаний з господарською діяльністю; ризик, пов'язаний з особистістю підприємця; ризик, пов'язаний з неповною інформацією щодо стану довкілля. Критерії класифікації ризику: масштаби та обсяги; аспекти; міра об'єктивності та суб'єктивності; ступінь (міра) ризиконасиченості рішень; міра обґрунтованості ризику; термін оцінки та урахування ризику; чисельність осіб, які беруть участь у прийнятті рішень; ситуаційний клас джерел. Критерії дихотомічних класифікацій ризиків: суб'єктно-об'єктні характеристики; умови виникнення; зміст; можливі наслідки. Типологія ризиків за модальностями ризикованих ціннісно-орієнтованих ситуацій (за Н.Л. Смакотіною). Класифікація ризиків Крістофа Лау.

Ризик як елемент процесу прийняття і реалізації рішень. Ризик групових рішень. Феномен групового мислення (groupthink). Риси групового мислення (за Ірвінгом Джейнісом): (1) ілюзія невразливості, що породжує підвищений оптимізм і рішення з підвищеною часткою ризику; (2) завищені очікування від власних рішень; (3) стереотипне відношення до супротивника, що виражається в заниженні його потенціалу; (4) прямий тиск на тих членів групи, які висловлюють сильні аргументи проти групових стереотипів; (5) самоцензура на предмет відхилення від групового консенсусу – кожен член групи намагається підлаштувати свою думку під колективні рішення; (6) ілюзія однастайності, що породжує груповий конформізм – психологічний феномен, коли окремий індивід піддається груповому тиску і змінює свою точку зору на загальну; (7) наявність таких членів групи, які оберігали б її від появи інформації, яка набуває альтернативного характеру щодо ухвалюваних у групі рішень. Риси групового мислення (за Юзефом Козелецьким): (1) конформістське мислення – всіх, хто відмовляється ухвалити рішення більшості, виганяють із групи; (2) тенденційний відбір інформації – група самоізолюється від інформації, яка могла б поставити під сумнів правильність ухвалюваних нею рішень; (3) надоптимізм – переоцінка

вірогідності успіху і недооцінка вірогідності невдачі; (4) переконання у всесильності групи – переоцінка її компетентності і недооцінка сили конкурентів; (5) оманливість ініціативи – група вважає, що володіє ініціативою у вирішенні проблеми, проте це часто буває далеко не так.

Зміст явища зсуву ризику і групової поляризації: після проведення групової дискусії зростає рівень ризикованості групових або індивідуальних рішень порівняльно з початковими рішеннями членів групи. Необгрунтованість буденних уявлень про те, що групові рішення звичайно більш консервативні і обережні. Методики експериментів щодо виявлення зсуву ризику при групових рішеннях.

Гіпотези зсуву ризику при прийнятті групових рішень: дифузії відповідальності, ознайомлення, лідерства, зміни корисності і ризику як цінності.

Інструктивно-методичні матеріали до семінарського заняття
Сценарій «ділової гри» «Обґрунтування гіпотез зсуву ризику при прийнятті групових рішень»:

- група розбивається на 5 підгруп;
- формулюється ситуація прийняття рішення з елементами ризику (за актуальним на час проведення заняття суспільно значимим питанням – обирається викладачем і повідомляється групі напередодні заняття);
- кожна підгрупа моделює результати прийнятого рішення, обґрунтовуючи його в категоріях відповідної гіпотези – дифузії відповідальності (підгрупа 1), ознайомлення (підгрупа 2), лідерства (підгрупа 3), зміни корисності (підгрупа 4), ризику як цінності (підгрупа 5);
- старший підгрупи доповідає результати роботи своєї підгрупи із обговоренням в режимі дискусії.

Рекомендована література до змістового модуля 1

Беляев, С.Т. Риск как точная наука [Текст] / С.Т. Беляев, И.И. Кузьмин, О.И. Ларичев // Наука и жизнь. – 1991. – № 3. – С. 2-6, 59-65.

Бернстайн, П.Л. Против богов: Укрощение риска [Текст] / П.Л. Бернстайн; пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 2000. – 396 с.

Гаврилов, К.А. Социологический подход к анализу риска [Текст] / К.А. Гаврилов // Социол. журнал. – 2007. – № 3. – С. 40-58.

Зубков, В. И. Проблемное поле социологической теории риска [Текст] / В.И. Зубков // Социол. исслед. – 2001. – № 6. – С. 123-127.

Зубков, В.И. Риск как предмет социологического анализа [Текст] / В.И. Зубков // Социол. исслед. – 1999. – № 4. – С. 3-9.

Ивченков, С.Г. Современные риски: проблема типологизации [Текст] / С.Г. Ивченков // Известия Саратовского ун-та. Сер. Социология. Политология. – 2011. – Т. 11, вып. 4. – С. 49-51.

Кальниш, Ю. Політичний ризик у державному управлінні [Текст] / Ю. Кальниш // Вісник Нац. акад. держ. управління при Президентіві України. – 2005. – № 2. – С. 314-320.

Ковалевський, В.О. Політичні ризики функціонування архетипів інформаційних інтеракцій [Текст] / В.О. Ковалевський // Наук. записки Ін-ту політ. і етнонац. досл. ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 42. – С. 58-66.

Козеллек, Р. Случайность как последнее прибежище историографии [Текст] / Р. Козеллек; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 171-184.

Кривошеїн, В.В. Енкомій ризику [Текст] / В.В. Кривошеїн // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія. – Д., 2004. – Вип. 11, № 9. – С. 240-245.

Кривошеїн, В.В. Ризик [Текст] / В.В. Кривошеїн // Соціол. енциклопедія / В.Г. Городяненко (уклад.). – К.: Академвидав, 2008. – С. 316.

Кривошеїн, В.В. Ризик як соціальне явище [Текст] / В.В. Кривошеїн // Грані. – 2012. – № 6 (86). – С. 80-85.

Лешкевич, Т.Г. Неопределенность в мире и мир неопределенностей (Философские размышления о порядке и хаосе) [Текст] / Т.Г. Лешкевич. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростовского ун-та, 1994. – 231 с.

Мартюченко, О.Ю. Социальные модели рисков и их связь с изменениями в социальной структуре общества [Текст] / О.Ю. Мартюченко. – Саратов: СГТУ, 2000. – 35 с.

Мило, Д. За экспериментальную, или веселую, историю [Текст] / Д. Мило; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 185-205.

Мозговая, А.В. Риск как социологическая категория [Текст] / А.В. Мозговая // Социология: 4М. – 2006. – № 22. – С. 5-18.

Мозговая, А.В. Социология риска: возможности синтеза теории и эмпирического знания [Текст] / А.В. Мозговая // Риск в социальном пространстве / А.В. Мозговая (отв. ред.). – М.: Изд-во Ин-та социологии РАН, 2001. – С. 7-26.

Никитин, С.М. Социологическая теория риска в поисках предмета [Текст] / С.М. Никитин, К.А. Феофанов // Социол. исслед. – 1992. – № 10. – С. 120-127.

Остроухов, О.В. Риск в социальных системах: (социолого-синергетический анализ) [Текст] / О.В. Остроухов. – Новогорск : АГЗ, 2000. – 160 с.

Поваляева, О.Н. Развитие социологического знания о риске [Текст] / О.Н. Поваляева // Социол. исслед. – 2011. – № 11. – С. 136-140.

Пожалов, А.А. Исследования политического риска: история зарождения, становления и развития [Текст] / А.А. Пожалов // Вестник Моск. ун-та. Сер. 12. Полит. науки. – 2006. – № 3. – С. 43-56.

Порфирьев, Б.Н. Риск и безопасность: определение понятий [Текст] / Б.Н. Порфирьев // Риск в социальном пространстве / А.В. Мозговая (отв. ред.). – М.: Ин-т социологии РАН, 2001. – С. 26-32.

Ренн, О. Три десятилетия исследования риска: достижения и новые горизонты [Текст] / О. Ренн // Вопросы анализа риска. – 1999. – Т. 1, №1. – С. 80-99.

Смольников, В.Г. Риск как фактор общественной жизни [Текст] / В.Г. Смольников // Пробл. теории и практики управления. – 1994. – № 1. – С. 108-112.

Соколов, А.В. Вероятностный подход к определению политического риска [Текст] / А.В. Соколов // Вестник Моск. ун-та. Сер. 12. Полит. науки. – 2001. – № 6. – С. 50-54.

Соколов, А. Политический риск: от теории к практике [Текст] / А. Соколов. – М.: Поколение, 2009. – 144 с.

Феофанов, К.А. Российская социология риска: состояние и перспективы [Текст] / К.А. Феофанов // Социол. исслед. – 2007. – № 4. – С. 3-12.

Феофанов, К.А. Что такое социальная рискология [Текст] / К.А. Феофанов // Соц.-гуманит. знания. – 2005. – № 5. – С. 115-127.

Хук, С. «Если бы» в истории [Текст] / С. Хук; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 206-215.

Питання до самоконтролю зі змістового модуля 1

Дайте загальну характеристику етапів становлення та розвитку соціально-політичної ризикології.

Прослідкуйте еволюцію етимології слова «ризик».

Розкрийте основні напрямки переднаукового етапу розвитку соціально-політичної ризикології.

Покажіть, як розвивалося наукове визрівання поняття ризик в соціально-економічній сфері.

Назвіть причини визрівання соціальної проблематики в межах загальної теорії ризику (ризикології).

Поясніть роль соціально-політичних криз 60-70-х рр. ХХ ст. у становленні соціології ризику.

Розкрийте значення книги Ф. Найта «Ризик, невизначеність і прибуток» у розрізненні ризику та невизначеності.

Визначте, яку роль виконувала книга Ф. Рута «Бізнес США за кордоном і політичний ризик» у змістовному наповненні поняття «політичний ризик».

Назвіть аналітичні центри, які спеціалізуються на аналізі та оцінці соціального ризику.

Назвіть причини визрівання соціально-політичної проблематики в межах загальної теорії ризику (ризикології).

Визначте поняття соціально-політичної ризикології.

Охарактеризуйте предметне поле соціально-політичної ризикології.

Розкрийте основні напрями соціально-політичної ризикології.

Перелічіть і охарактеризуйте функції соціально-політичної

ризикології.

Охарактеризуйте об'єктивно-суб'єктивну природу соціально-політичного ризику.

Розкрийте структуру соціально-політичного ризику.

Перелічте і дайте розгорнуту характеристику постулатів визначення природи соціально-політичних ризиків.

Розкрийте зміст універсальності як властивості соціально-політичного ризику.

Розкрийте зміст колективності як властивості соціально-політичного ризику.

Розкрийте зміст ієрархічності як властивості соціально-політичного ризику.

Розкрийте зміст суб'єктивності як властивості соціально-політичного ризику.

Розкрийте зміст багатоплановості як властивості соціально-політичного ризику.

Розкрийте зміст латентності як властивості соціально-політичного ризику.

Перелічте і дайте розгорнуту характеристику рис соціально-політичного ризику.

Проілюструйте прояви інноваційної функції соціально-політичного ризику.

Проілюструйте прояви регулятивної функції соціально-політичного ризику.

Проілюструйте прояви захисної функції соціально-політичного ризику.

Проілюструйте прояви компенсаторної функції соціально-політичного ризику.

Проілюструйте прояви аналітичної функції соціально-політичного ризику.

Перелічте види ризиків за класифікаційними критеріями масштабу та обсягу ризиків.

Перелічте види ризиків за класифікаційними критеріями ступеня (міри) ризиконасиченості рішень.

Перелічте види ризиків за дихотомічними критеріями класифікації ризику.

Охарактеризуйте типи ризиків, які класифіковані за модальностями ризикованих ціннісно-орієнтованих ситуацій (за Н.Л. Смакотіною).

Визначте риси групового мислення (за І. Янісом і Л. Манном).

Визначте риси групового мислення (за Ю. Козелецьким).

Розкрийте зміст явища зсуву ризику при прийнятті рішення в режимі групового обговорення.

Визначте зміст дифузії відповідальності як гіпотези зсуву ризику при прийнятті групових рішень.

Визначте зміст ознайомлення як гіпотези зсуву ризику при прийнятті групових рішень.

Визначте зміст лідерства як гіпотези зсуву ризику при прийнятті групових рішень.

Визначте зміст зміни корисності як гіпотези зсуву ризику при прийнятті групових рішень.

Визначте зміст ризику як цінності як гіпотези зсуву ризику при прийнятті групових рішень.

Змістовий модуль 2

Теорії соціально-політичного ризику

Тема 1 Теорії соціально-політичного ризику

Історичні концепції ризику (Пітер Бернстайн, Райнхарт Козеллек, Даніель Міло, Сідні Хук).

Об'єктивні (реалістичні) теорії соціально-політичного ризику: поняття небезпеки (шкоди), постулювання можливості обчислення їхнього настання й калькуляції наслідків; ризик витлумачується як об'єктивний і цілком пізнаваний факт. Суб'єктивні теорії соціально-політичного ризику: небезпеки трактуються як незалежні змінні, а реакція людей на них – як залежні; сприйняття ризику залежить від політичного й культурного контексту; розведення категорій «ризик» і «ставлення до ризику» («усвідомлення ризику», «сприйняття ризику», «оцінка ризику», «ухвалення ризику», «готовність до ризику»). Загальна характеристика модерністських, перцептивістських, поведінкових та соціально-управлінських теорій соціально-політичного ризику.

Основні положення теорії «суспільства ризику» Ульріха Бека: критика сучасних поглядів на процеси модернізації – модернізація включає не тільки технологічні зміни, але і зміни відносин між соціальними структурами і соціальними агентами; результатом модернізації стає зростаюча індивідуалізація – із зростанням індивідуалізації соціальних агентів збільшується індивідуалізація механізму ухвалення рішень, зростає відповідальність за ухвалені рішення; модернізація стає «політично рефлексійною», чинить вплив на політичні інститути і соціальні процеси; зростаюча сайєнтизація приводить до зміни логіки соціального виробництва – логіка «виробництва багатства» поступається логіці «виробництва ризику», сучасне суспільство стає «суспільством ризику»; ризик має значущі соціальні особливості – він завжди створюється в соціальній системі, його обсяг є функцією якості соціальних відносин і процесів, його ступінь залежить від експертів і експертного знання; виробництво ризику викликає за собою фази розповсюдження і споживання ризику («ефект бумеранга»); ризики долають межі держав і набувають глобального значення. Постулати «суспільства ризику»: (1) «наша епоха – кінець протиставлення суспільства й природи»; (2) стиск соціуму й взаємопроникнення його частин – принципова неможливість дистанціювання від ризиків у сучасному світі («Кінець “Іншого”»); (3) розуміння виробництва ризиків як іманентно властивого будь-якому виду суспільного виробництва. Теорія «суспільства ризику» У.

Бека як політична теорія.

Основні положення теорії ризику Ентоні Гідденса: ризик є результатом модернізації й активізується процесами глобалізації; будь-яка соціальна дія – ризикогенна; соціальна дія виникає в результаті ухвалення рішення, яке ґрунтується на довірі (*trust*) до соціальної системи; довіра існує в контексті (а) визнання факту, що людська активність за своєю суттю ризикогенна; (б) трансформації внаслідок динамічного характеру сучасних соціальних інститутів; довіра – необхідна умова для зниження або мінімізації ризику; довіра та впевненість (*confidence*); середовище ризику; суб'єктивне переживання безпеки в середовищі ризику зазвичай балансується між довірою і рівнем прийнятного ризику. Профіль ризику сучасності: глобалізація ризику як посилення інтенсивності; глобалізація ризику як розповсюдження числа випадкових подій, які впливають на кожного або, принаймні, на велику кількість людей; ризик походить із соціалізованого середовища; розвиток інституційно визнаного ризикогенного середовища, що зачіпає інтереси багатьох людей; визнання існування ризику; знання про ризик поділяється більшістю людей; визнання обмеженості експертного знання.

Лінії культурно-символічних досліджень ризику: «помірна» (ризик є об'єктивно існуючою небезпекою, що, однак, завжди опосередковується соціальними й культурними стереотипами й процесами), «радикальна» (ризик як такого не існує: є лише «сприйняття ризику», що завжди буде продуктом історично, політично й соціально обумовленого погляду на світ). Напрями досліджень сприйняття ризику: 1) вивчення відмінностей у ризикогенних діях; 2) вивчення індивідуального сприйняття ризику (з'ясування соціально-політичних характеристик феномена індивідуального сприйняття ризику). Вільям Синглетон і Жан Ховден як представники радикальної лінії культурно-символічних досліджень ризику. Мері Дуглас, Аарон Вілдавські, Карл Дейк як представники помірної лінії культурно-символічних досліджень ризику. Характеристики процесу сприйняття ризику: динамічний процес; інтерактивний феномен; дія соціальних інститутів щодо управління ризиком змінює соціальну інтерпретацію ризику. Основні положення культурно-символічної теорії сприйняття ризику М. Дуглас і А. Вілдавські («Ризик і культура»): сучасний аналіз ризику (розбіжності щодо цієї проблеми глибокі й широко поширені в Західному світі; різні люди турбуються про різні ризики; знання й дія не синхронні; прийнятність ризику завжди є політичним питанням; цінності є невід'ємною частиною будь-якої проблеми прийнятного ризику; ризик варто розглядати як спільний продукт знання про майбутнє й згоди щодо найбільш бажаних перспектив; звертання до питань прийнятного ризику без розгляду їхніх соціальних аспектів означає неправильну постановку проблеми – соціальні принципи, які керують поведінкою людини, впливають на її судження про те, яких небезпек варто боятися найбільше, які ризики варті того, щоб на них зважитися, і кому варто дозволити ризикувати; засноване на культурній моделі дослідження сприйняття ризику намагається виявити, як розходження

в характеристиках громадського життя викликають різні реакції на небезпеку – вибір ризиків і вибір, як будувати своє життя, повинні розглядатися разом, кожна форма громадського життя має свій власний типовий «портфель ризиків». Зміст поняття «осудлива модель небезпеки» (М. Дуглас): ризик замінив традиційне поняття гріха як причини нещастя; сучасна висока заклопотаність ризиками є продукт глобалізації, що породжує новий рівень міжгрупового дискурсу й почуття незахищеності й страху.

Основні положення епістемологічної концепції ризику Нікласа Лумана: поняття ризику ставить під питання раціональну природу діяльності людини; переведення аналізу поняття «ризик» на рівень другого порядку – через розрізнення (*Unterscheidung*), яке є в наявності у спостерігача; параметри ризику: він виникає з безлічі контингенцій (тобто випадково); проблема ризику виникає в результаті рішення – тут важливо побачити соціальний контекст: рівень прийнятного ризику різний для тих, хто ухвалює політичні рішення, і тих, кого ці рішення зачіпають; розрізнення ризику і небезпеки – різниця між ризиком і небезпекою знаходиться в природі спостережуваних явищ і залежить від позиції спостерігача – що для одного є ризиком, для іншого – це небезпека; визначення ризику і небезпеки залежить від точки зору спостерігача або спостерігача за спостерігачем (дослідника); визначення ризику через поняття «поріг нещастя»; сприйняття ризику і його «прийняття» є не психологічною, але соціальною проблемою. Політичний аспект теорії ризику Н. Лумана.

Основні положення теорії Макдоналізації суспільства (Джордж Рітцер): пояснення процесу тотальної раціоналізації суспільства: характеристики процесу Макдоналізації: 1) ефективність, 2) передбаченість; 3) калькульованість і квантифікація, 4) контроль, шляхом заміщення людини нелюдськими системами (наприклад, машинами і комп'ютерами). Феномен «ірраціональності раціональності» описує негативні непередбачувані наслідки раціональності: низька ефективність Макдоналізованих систем, їх непередбачуваний характер, негативна дія на навколишнє середовище, дегуманізація суспільства та індивіда. Наслідки: зменшення розмірів ризику (компактизація ризику) у форми промислових технологій, експертних знань, завдяки чому ризик стає зручним у використанні, зростає попит на його споживання; спрощення соціального виробництва ризику; сайєнтизація («онаучнення») ризику.

Основні положення теорії «калькулятивної раціональності» Мішеля Фуко: «правда про ризик» конструюється за допомогою людського дискурсу, стратегій, практик й інституцій; різні концепції ризику породжують специфічні норми поведінки, які можуть бути використані для спонукання індивідів до участі в процесах самоорганізації в ризикогенних ситуаціях.

Психологічна концепція ризику Кеннета Ерроу. Теорія раціональної поведінки людини в умовах ризику Моріса Алле. Ризик у категоріях теорії проспектів Деніела Канемана та Амоса Тверські. Концепція надситуативної активності Вадима Петровського.

Завдання до семінарського заняття

Семінарське заняття проходить у формі студентських читань.

Теми доповідей до студентських читань:

1. Концепція ризику П. Бернстайна.
2. Критика У. Беком теорій модернізації.
3. Роль експертів у виробництві ризиків у сучасному суспільстві – «суспільстві ризику» (за У. Беком).
4. Роль політики (субполітики) в процесі виробництва ризиків у сучасному суспільстві – «суспільстві ризику» (за У. Беком).
5. Проблема ризику в теорії структурації Е. Гідденса.
6. Зміст поняття «онтологічна безпека» (за Е. Гідденсом).
7. Концепція «суспільства ризику» О. Яницького.
8. Культурно-символічні теорії сприйняття ризику (М. Дуглас, А. Вилдавські, К. Дейк).
9. Епістемологічна концепція ризику Н. Лумана.
10. Концепція сприйманого ризику (П. Словік, Б. Фішхофф, С. Ліхтенштейн).
11. Концепція раціонального ризику К. Ерроу.
12. Поведінкова концепція ризику М. Алле.
13. Концепція ризику П.Л. Бернстайна.
14. Концепція компактизації ризику Дж. Рітцера.
15. Психологічні концепції ризику (Д. Канеман, А. Тверські).
16. Проблема ризику у концепції повсякденності А. Вайкса.
17. Концепція надситуативної активності В. Петровського.

Рекомендована література до змістового модуля 2

Алле М. Поведение рационального человека в условиях риска: критика постулатов американской школы / М. Алле; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 1-12.

Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек; пер. с нем. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.

Бек У. От индустриального общества к обществу риска / У. Бек; пер. с нем. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 161-168.

Бернстайн П.Л. Против богов: Укрощение риска / П.Л. Бернстайн; пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 2000. – 396 с.

Бехманн, Г. Жизнь в обществе риска: техногенные катастрофы [Текст] / Г. Бехманн; пер. с англ. // Филос. науки. – 2011. – № 8. – С. 39-43.

Вайкс, А. Риск и удачи повседневности [Текст] / А. Вайкс; пер. с англ. // Управление риском. – 2001. – № 2. – С. 44-46; № 3. – С. 60-63; 2002. – № 1. – С. 59-64.

Вилдавски А. Теории восприятия риска: кто боится, чего и почему? / А. Вилдавски, К. Дейк; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 268-276.

Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность / Э. Гидденс; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 107-134.

Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс; пер. с англ. – М.: Академический Проект, 2005. – 528 с.

Гришаев, В.В. Риск и общество (Дискуссия о понятии риска и библиография) [Текст] / В.В. Гришаев. – М.: б.и., 2002. – 40 с.

Дуглас М. Риск как судебный механизм / М. Дуглас; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 242-253.

Дуглас М. Чистота и опасность: анализ представлений об осквернении и табу / М. Дуглас; пер. с англ. – М.: КАНОН-Пресс-Ц, Кучково поле, 2000. – С. 143-171.

Исаев, К. «Общество риска» в условиях глобализации [Текст] / К. Исаев // Социол. исслед. – 2001. – № 12. – С. 15-21.

Канеман Д. Принятие решений в условиях неопределенности: правила и предубеждения / Д. Канеман, А. Тверски; пер. с англ. // Принятие решений в неопределенности. – Х.: Гуманитарный центр, 2005. – С. 17-36.

Канеман Д. Рациональный выбор, ценности и фреймы / Д. Канеман, А. Тверски // Психологический журнал. – 2003. – № 4. – С. 31-42.

Красиков, С.А. Риски в модернистских социологических теориях [Текст] / С.А. Красиков // Управление риском. – 2002. – № 1. – С. 19-24.

Красиков, С.А. Риск как социальный феномен: компаративистский анализ теорий западной социологии [Текст] / С.А. Красиков. – М.: МГИМО, 2002. – 24 с.

Кривошеїн, В.В. Аналітичний потенціал концепту «цивілізація ризику» при дослідженні небезпек у глобалізованому суспільстві [Текст] / В.В. Кривошеїн // Філософія і політологія в контексті сучасн. культури. – 2012. – Вип. 4, ч. 1. – С. 95-102.

Кривошеїн, В.В. Концепція політичного ризику Ульріха Бека в постмодерністській реконструкції «суспільства ризику» [Текст] / В.В. Кривошеїн // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія. – 2006. – Вип. 14. – С. 299-305.

Кривошеїн, В.В. Культурологічна теорія ризику в структурі політичної ризикології [Текст] / В.В. Кривошеїн // Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Сер. Політологія, соціологія, філософія. – Ужгород: Говерла, 2009. – Вип. 12. – С. 28-33.

Кривошеїн, В.В. Місце культурологічної теорії ризику в структурі соціології ризику [Текст] / В.В. Кривошеїн // Грані. – 2013. – № 3 (95). – С. 119-123.

Кривошеїн, В.В. Напрями культурно-символічного визначення політичних ризиків [Текст] / В.В. Кривошеїн // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Філософія, Соціологія, Політологія. – 2011. – Т. 19, № 9/2. – Вип. 21, ч. 2. – С. 98-104.

Кривошеїн, В.В. Політичний ризик-менеджмент: становлення нового

прикладного напрямку [Текст] / В.В. Кривошеїн // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Філософія, Соціологія, Політологія. – 2009. – Т. 17, № 9/2. – Вип. 19. – С. 298-305.

Кривошеїн, В.В. Проблема сприйняття політичного ризику в сучасних постмодерністських конотаціях Мері Дуглас і Нікласа Лумана [Текст] / В.В. Кривошеїн // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія. – 2008. – Вип. 17. – С. 501-508.

Кривошеїн, В.В. Цивілізація ризику [Текст] / В.В. Кривошеїн // Соціол. енциклопедія / В.Г. Городяненко (уклад.). – К.: Академвидав, 2008. – С. 437.

Луман Н. Понятие риска / Н. Луман; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вип. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 135-160.

Назарчук, А.В. Теоретико-политические воззрения Никласа Лумана [Текст] / А.В. Назарчук // Полис. – 2006. – № 3. – С. 136-149.

Петровский В.А. Неадаптивный риск: феноменология и опыт интерпретации / В.А. Петровский // Управление риском. – 1997. – № 3.

Петровский В. А. Поведение человека в ситуации опасности (к психологии риска) / В.А. Петровский // Новые исследования в психологии. – 1974. – № 1.

Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер; пер. с англ.; 5-е изд. – М., 2002.

Словик П. Факты против страха: понимание воспринимаемого риска / П. Словик, Б. Фишхофф, С. Лихтенштейн; пер. с англ. // Принятие решений в неопределенности. – Х.: Гуманитарный центр, 2005. – С. 529-561.

Фуко, М. Правительственность (идея государственного интереса и её генезис) [Текст] / М. Фуко; пер. с фр. // Логос. – 2003. – № 4-5. – С. 4-22.

Фуко, М. Нужно защищать общество: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975-1976 уч. году [Текст] / М. Фуко; пер. с фр. – СПб.: Наука, 2005. – 312 с.

Фуко, М. Безопасность, территория, население. Курс лекций, прочитанных в Колледже де Франс в 1977-1978 уч. году [Текст] / М. Фуко; пер. с фр. – СПб.: Наука, 2011. – 544 с.

Эрроу К. Восприятие риска в психологии и экономической науке / К. Эрроу; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вип. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 81-90.

Яницкий О.Н. Социология риска / О.Н. Яницкий. – М.: LVS, 2003.

Питання до самоконтролю зі змістового модуля 2

Розкрийте основні положення теорії «суспільства ризику» Ульріха Бека.

Покажіть, у чому полягає критика Ульріком Бекем сучасних поглядів на процеси модернізації.

Визначте зміст поняття «зростаюча індивідуалізація», сформульоване У. Бекем, і його зв'язок з процесом виробництва ризиків.

Покажіть, чому, за Ульріком Бекем, модернізація стає «політично рефлексійною».

Визначте наслідки процесу зростаючої сайєнтизації (за У. Беком).

Назвіть значущі соціальні особливості ризику в сучасному суспільстві (за У. Беком).

Розкрийте зміст «ефекту бумеранга» при виробництві ризику (за У. Беком).

Покажіть зв'язок процесів виробництва ризиків і глобалізації (за У. Беком).

Назвіть і охарактеризуйте постулати «суспільства ризику» (за У. Беком).

Покажіть, як змінюється зміст політики у суспільстві ризику (за У. Беком).

Розкрийте основні положення теорії ризику Ентоні Гідденса.

Покажіть зв'язок процесів виробництва ризиків і глобалізації (за Е. Гідденсом).

Визначте роль довіри до соціальної системи в процесі ухвалення політичних рішень (за Е. Гідденсом).

Охарактеризуйте профіль ризику сучасності (за Е. Гідденсом).

Визначте, до якої лінії культурно-символічних досліджень ризику належать погляди М. Дуглас, А. Вільдавські, К. Дейка та їх послідовників.

Дайте характеристику процесу сприйняття ризику (за М. Дуглас і А. Вільдавські).

Покажіть, чому, на думку М. Дуглас і А. Вільдавські, прийнятність ризику завжди є політичним питанням.

Покажіть, як М. Дуглас і А. Вільдавські обґрунтовують думку про те, що розходження в характеристиках громадського життя викликають різні реакції на небезпеку.

Розкрийте зміст поняття «осудлива модель небезпеки» (М. Дуглас).

Охарактеризуйте основні положення епістемологічної концепції ризику Нікласа Лумана.

З'ясуйте, як Н. Луман визначає ризик через поняття «поріг нещастя».

Визначте основний зміст положень концепцій сприйманого ризику П. Словіка, Б. Фішхоффа, С. Ліхтенштейна.

Співвіднесіть явище макдоналізації суспільства з процесами компактивізації ризику (за Дж. Рітцером).

Визначте основні погляди на ризик Пітера Бернстайна.

Охарактеризуйте основні погляди на ризик Райнхарта Козеллека.

Розкрийте зміст уявлень про ризик Даніеля Міло.

З'ясуйте зміст концепції ризику Сідні Хука.

Співвіднесіть погляди на ризик К. Ерроу з постулатами школи суспільного вибору.

Розкрийте зміст поведінкової концепції ризику М. Алле.

Визначте роль фреймів свідомості в розумінні ризиків (за Д. Канеманом, А. Тверські).

Покажіть, як надситуативна активність індивіда впливає на сприйняття ним ризику (за В. Петровським).

Змістовий модуль 3

Соціально-політичний (некомерційний) ризик у структурі підприємницької діяльності

Тема 1 Ризик як складова підприємницької діяльності

Ризик у структурі економічних теорій підприємництва та підприємницьких функцій XVIII-XIX ст. Дилема «прибутковість-ризик» як сутнісний ракурс розгляду економічного ризику (Р. Кантільон, А. Сміт, Й. Шумпетер). Класична концепція економічного ризику. Неокласична концепція економічного ризику (Джон Мейнард Кейнс, Френк Найт). Ризик як ситуація з невизначеним результатом, але відомими ймовірностями можливих подій. Економічний ризик як невизначена характеристика об'єктивної реальності та іманентна економічним відносинам, але має властивість кількісної визначності в абсолютному, відносному, стохастичному (імовірнісному) вираженнях. Формування конструкту «політичний ризик» наприкінці 1950-х рр. (Ф. Рут).

Поняття ризику міжнародного бізнесу. Рівні ризику міжнародного бізнесу. Ризик країни (country risk) як вірогідність того, що суверенна держава або незалежні кредитори в певній країні не матимуть можливості або бажання виконати свої зобов'язання по відношенню до іноземних кредиторів і/або інвесторів. Формування конструкту «ризик країни». Субкатегорії (елементи ієрархічної структури) ризику країни: політичні, правові, економічні та інші (природні та ін.) чинники ризику. «Внутрішній» і «зовнішній» ризику країни. Ризик країни як інтегрований результат взаємодії незалежних від суб'єкта подій і обставин. Співвідношення понять «суверенний ризик», «політичний ризик», «ризик країни». Поняття та параметри інвестиційного клімату. Вплив суспільних чинників на формування інвестиційного клімату: нецілеспрямований, цілеспрямований. Структура ризику країни: комерційний ризик (α -ризик), некомерційний ризик (β -ризик). Складові α -ризiku. Складові β -ризiku. Соціально-політичний ризик як невизначеність середовища, в якому діють всі неринкові сили. Макро- і мікроризик (С. Кобрін, Дж. Саймон). Екстра-легальний і легально-урядовий ризик (Ч. Кеннеді). Комбінована класифікація соціально-політичних ризиків Ж. де ла Торре і Д. Некара. Динамічна класифікація соціально-політичних ризиків (М. Фіцпатрік, В. Ашер, Т. Брювер): дії легітимних структур, події, викликані діями неконтрольованих урядом сил.

Питання до семінарського заняття

1. Зміст і співвідношення понять «інвестиційний клімат», «політичний ризик», «ризик країни», «суверенний ризик».
2. Структура ризику країни.
3. Класифікація соціально-політичних (некомерційних) ризиків (β -ризиків) як складової ризику країни.

Тема 2 Рейтингові методики аналізу соціального (некомерційного) ризику

Напрямки розвитку прикладних досліджень ризику: загальні методи оцінки й аналізу соціального ризику (Дж. Остін, Д. Йоффі, Т. Моран, В. Оверхолт, Т. Шрів); індивідуальні підходи фірм (Дж. Морган, С. Марк, Дж. Сассі, С. Діла). Оцінювання на макро- та мікрорівнях. Основні підходи до вивчення ступеня ризику: кількісний, якісний та інтегративний, їх переваги і недоліки. Проблеми застосування кількісних методів: вибір чинників і визначення їх відносної ваги; галузева / проектна орієнтованість більшості ризиків країни. Типи рішень, вчинків, дій з різним ступенем ризику: з мінімальним ризиком, із середнім ступенем ризику, з високим ступенем ризику, з максимальним ризиком. Рівні втрат: припустимий, критичний, катастрофічний, неправомірний (невиправданий). Аксіологічний (ціннісний) аспект інтегративного підходу.

Структура дослідження ризику країни: комплексний аналіз об'єкта; системна оцінка факторів ризику; прогнозування ризику. Фази ризику: втрата вигід, втрата позицій, загострення обстановки, криза, банкрутство, катастрофа. Способи виміру ризику: статистичні (оцінки масивів аналогів із установленими частотами появи рівнів втрат), експертні (методи експертних оцінок з виявленням середніх значень кваліфікацій і розподілу ймовірностей), розрахункові (методи математичного моделювання – імітаційний експеримент, дискримінантний аналіз, метод моментів та ін.). Прогностичні методи оцінки ризику країни: інспекційні поїздки експертів («Grand tours» («Великі тури»)); метод розвідки («Old hands» («Давні знайомства»)); оцінний метод політичного ризику Делорі; кількісні або числові методи.

Рейтинг країни як місце країни в загальній сукупності порівняльних країн, яке відображає ступінь бажаності становища відповідної обстановці. Вимірювання, що ґрунтується на положеннях соціо-політико-поведінкової теорії. Класифікація інституційних одиниць, які займаються визначенням рівня ризику країни і публікують свої рейтинги. Класифікація моделей за орієнтацією та методом: моделі, що використовують метод Дельфі; економетричні моделі; фінансово-орієнтовані моделі; банківські моделі; моделі специфічних (мікро-) орієнтацій. Періодичність звітів аналітичних агентств.

Макросоціополітичні моделі (МС-моделі): модель Ховарда Джонсона «Внутрішній розвиток – національна влада»; модель національної схильності до експропріації Гарольда Кнудсена; схема класифікації ризику Джефрі Сімона. Джерела ризику: внутрішні; зовнішні. Рівні макро- і мікроризиків: соціально-орієнтований, урядово-орієнтований. «Система раннього попередження» макро- і мікроризиків Д. Сімона. Складові індексу ризику країни. Класифікація чинників ризику країни Дж. де ла Торре і Д. Некара. Інтегрована система соціально-культурних змінних і неекономічних чинників Б. Ліві. Загальна схема взаємодії політичних, соціальних і економічних чинників Ч. Кеннеді. Комбінований підхід Р. Руммеля і Д. Хінена. Система соціальних

індикаторів: об'єктивні; перцептуальні (поведінкові); селективні.

Економетрична модель (В. Коплін, М О'Лірі); послідовний дискримінаційний аналіз; модель «Political System Stability Index» (Д. Гендель, Г. Вест, Р. Мідоу); екстенсивні вбудовані моделі (розроблена фірмою «Dow Chemical» модель «Economic, Social and Political system» (ESP), моделі, розроблені фірмою «Risk Insights, Inc.» для корпорації «Shell Oil». Методології побудови рейтингів країн консалтингових фірм Frost & Sullivan (the World Political Risk Forecast), Business International and Data Resources Inc. (Policon). Банки політичних даних (World Handbook of Political and Social Indicators). Звіти Futures Group – Political Stability Prospects (PSP).

Метод журналу «Економіст». Методика побудови інтегрального індикатора Credit Risk International журналу «International Investor». Методика побудови індексу Country Risk Index журналу «Euromoney». Показники індексу Country Risk Index. Шкала Country Risk Index. Методика побудови індексу країн рейтингового агентства «Moody's Investors Services». Показники індексу Moody's Investors Services. Методика оцінки рівня ризику країни агентством «Fitch IBCA». Показники індексу Fitch IBCA. Методика аналізу рівня ризику країни Швейцарської банківської корпорації. Комбінована методика аналізу й оцінки ризику країни банку «Креді Ліоне». Показники рейтингу банку «Креді Ліоне».

Індекси ризику Інституту Ф. Ханнера: «BERI» (Business Environment Risk Intelligence), «PRI» (Political Risk Index), «Foreland». Перша модель BERI. Друга модель BERI. Модель Political Risk Index («PRInce model», «Принц»). Групи показників PRInce model: «внутрішні причини політичного ризику», «зовнішні причини політичного ризику», «симптоми політичного ризику». Шкала індексу PRInce model. Групи показників PRInce model: організованість у громадській системі; управління подіями; стан відносин; наслідки (події). Врахування в оцінках фактора ризику тенденцій його змінення.

Методика побудови індексу International Country Risk Guide (ICRG) аналітичного агентства «Political Risk Services». Методики побудови рейтингів аналітичного агентства Political Risk Services Group: модель Political Risk Services (PRS), модель International Country Risk Guide (ICRG). Шкали оцінки рівня ризику ICRG. Показники індексу ICRG. Компоненти політичного ризику в моделі ICRG. Компоненти фінансового ризик у моделі ICRG. Компоненти економічного ризик у моделі ICRG. Методика обчислення рейтингу країни ICRG. Зміст понять «прогноз гіршого випадку» (WC-прогноз) і «прогноз кращого випадку» (BC-прогноз).

Групи індикаторів регіональних ризиків. Етапи оцінювання регіональних ризиків: (1) здійснення оцінки ідентифікованих ризиків; (2) визначення сукупного (інтегрованого) ризику, властивого даного регіону. Критерії надання балів оцінки регіонального ризику.

Інструктивно-методичні матеріали до семінарського заняття
Сценарій «ділової гри» «Апробація методики оцінки ризику»:

- група розбивається на 2 підгрупи;
- кожна підгрупа моделює результати оцінки ризику України на поточний період за певною методикою: а) «BERI» (Business Environment Risk Intelligence); б) «PRInce» (Political Risk Index);
- старший підгрупи доповідає результати роботи своєї підгрупи із обговоренням в режимі дискусії.

Тема 3 Управління соціально-політичним ризиком

Процес прийняття рішення: поняття, принципи. Соціально-управлінський аналіз (*policy analysis*). Аспекти визначення ризику в теорії прийняття рішень. Алгоритм прийняття ризикових рішень у традиційному менеджменті. Алгоритм прийняття рішень у системному ризик-менеджменті. Алгоритм прийняття рішень у ситуаційному ризик-менеджменті. Ризик у структурі прийняття рішень. Методики аналізу ризику при прийнятті рішень: програмний аналіз; програмна оцінка; аналіз політики. Напрями розв'язання ризикових ситуацій. Зміст і співвідношення понять «фактор ризику», «симптом ризику», «причина ризику», «наслідок ризику». Врахування зовнішніх та внутрішніх чинників при прийнятті рішень. Групи зовнішніх чинників. Групи внутрішніх чинників. Джерела ризику. Чинник ННН («триох Н») – некомпетентність, несумлінність, неретельність. Внутрішні джерела ризику. Умови необхідності здійснення аналізу причин і наслідків при прийнятті рішень. Варіанти причинно-наслідкового аналізу при прийнятті рішень.

Управління ризиком як сукупність окремих кроків (стадій), які містять розробку загальної філософії управління ризиком, складання положення про управління ризиком, виявлення ризиків, аналіз ризиків, регулювання рівня ризиків та реалізацію механізмів компенсації втрат при настанні несприятливих подій. Цілі та структура управління соціальним (некомерційним) ризиком. Ризик-менеджер та його завдання. Основні ідеологічні документи організації управління соціальним (некомерційним) ризиком: Положення з управління соціальним (некомерційним) ризиком, Порадник з управління соціальним (некомерційним) ризиком. Звіти з управління соціальним (некомерційним) ризиком. Органіграми підрозділів з управління соціальним (некомерційним) ризиком. Основні способи організації роботи службовців із управління ризиком. Використання позаштатних (зовнішніх) консультантів з аналізу соціальних ризиків. Узагальнена блок-схема процесу врахування та управління ризиком. Багатокрокова процедура (алгоритм) якісного аналізу ризику та поведінки його суб'єктів щодо прийняття рішень у ситуації ризику.

Процес генерації ризику (*risk-generation process*) (за Майлі Меркфохером). Етапи виникнення соціальних небезпек (технологічних і культурних). Особливості ухвалення рішення про ризик культурних небезпек (*post factum*). «Ланцюг ризику» (*risk chain*): небезпека, прояв, ефекти, оцінювання. Методика аналізу ризику Вільяма Роува. Методи аналізу ризику: метод порівняння об'єктивних і суб'єктивних оцінок ризику; метод

підрахунку величини наслідків реалізації ризику; метод балансу вартості і користі; метод прямого і непрямого аналізу співвідношення прибутку і втрат, співвідношення вартості і ефективності заходів із запобігання ризику. Методика експерименту в процесі розробки управлінського рішення. Методика побудови таблиць рішень.

Основні методики пошуку шляхів щодо зниження соціально-політичного ризику. Методика експерименту в процесі розробки управлінського рішення: уявний експеримент (верифікація експертом), математичне моделювання, натурні дії з реальними об'єктами. Переваги застосування експериментальних методик: зниження ризику вивчення – ризику помилок, пов'язаних з неправильними уявленнями про об'єкт управління; зниження ризику дії – ризику помилок управління маркетинговою стратегією фірми; забезпечення більш раннього, порівняно з конкурентами, виходу товару на ринок (це призводить до збільшення періоду монопольного положення товару на ринку, з відповідною можливістю встановлення монопольно високої ціни на цей товар, до моменту появи товару конкурентів); зниження собівартості товару, що розширює діапазон зниження цін, забезпечує більшу фінансову стійкість виробника товару в конкурентній боротьбі. Методика побудови таблиць рішень. Граничні типи ризиків на основі ймовірності їх реалізації та обсягів можливих збитків: ризику, які спричинюють окремі незначні збитки, що мають тенденцію повторюватися ($p_i \rightarrow 1$); ризику, наслідком яких є катастрофічні за обсягом збитки, ймовірність реалізації яких незначна.

Матричні методики аналізу та оцінки соціально-політичних ризиків. Переваги матричних методик: простота; можна отримати всі можливі комбінації з клітинок матриці і розглянути всі можливі сценарії. Недоліки матричних методик: неінструментальність, розпливчастість рекомендацій; відсутність критеріїв вибору з переліку варіантів (не завжди зрозуміло, що робити далі з отриманою інформацією, який з варіантів обрати). Методика SWOT-аналізу. Складові SWOT-матриці: Strengths – сила (сильні сторони) – внутрішній потенціал і ресурси суб'єктів політичного процесу; Weaknesses – вада (слабкі сторони) – види діяльності, обставини, які використовуються суб'єктами не повною мірою або «працюють» проти них; Opportunities – обставини (можливості) – сталі та ситуативні особливості політичної системи, які можуть сприяти діяльності суб'єкта; Threats – труднощі (загрози) – сталі та ситуативні особливості політичної системи, які можуть перешкоджати діяльності суб'єкта. Основні комбінації SWOT-аналізу: комбінації «можливості – сильні сторони» як орієнтири стратегічного розвитку; комбінації «можливості – слабкі сторони» як ресурси для внутрішніх перетворень; комбінації «загрози – слабкі сторони» як обмеження стратегічного розвитку; комбінації «загрози – сильні сторони» як потенційні стратегічні переваги. Додаткові комбінації SWOT-аналізу (за М. Месконом): комбінації «сильні сторони – можливості» як вирішення питання «Чи володіє фірма внутрішніми силами, щоб скористатися зовнішніми можливостями?», комбінації «слабкі сторони – загрози» як вирішення питання «Які слабкі

сторони фірми можуть ускладнити проблеми, пов'язані із зовнішніми небезпеками?». Методика PEST-аналіз. Складові PEST-матриці: Politics – політика – вивчається питання про владу, яка регулює механізм обігу грошей у державі, а також деякі інші ключові умови діяльності організації; Economics – економіка – дозволяє зрозуміти, як формуються і розподіляються основні економічні ресурси на рівні держави; Society – суспільство – в найбільшій мірі пов'язана з формуванням споживчих переваг населення, а також соціокультурні особливості сприйняття рішень; Technology – технологія – в умовах швидкісних темпів технологічного переоснащення виробництва врахування цих обставин є конче необхідним.

Методи аналізу ризику з використанням імовірнісних понять і статистичного аналізу: аналіз чутливості; аналіз сценаріїв. Аналіз невизначеності шляхом аналізу чутливості і сценаріїв. Аналіз невизначеності за допомогою оцінки ризиків, який може бути проведений з використанням різноманітних ймовірнісно-статистичних методів. Алгоритм аналізу чутливості: вибір ключового показника ефективності інвестицій, як яке може служити внутрішня норма прибутковості (IRR) або чисте сучасне значення (NPV); вибір чинників, щодо яких розробник інвестиційного проекту не має однозначної думки (тобто знаходиться в стані невизначеності); встановлення номінальних і граничних (нижніх і верхніх) значень невизначених чинників, вибраних на другому кроці процедури; розрахунок ключового показника для всіх вибраних граничних значень невизначених чинників; побудова графіка чутливості для всіх невизначених чинників (Spider Graph). Методика аналізу сценаріїв – прийом аналізу ризику, яка разом з базовим набором початкових даних проекту розглядає низку інших наборів даних, які на думку розробників проекту можуть мати місце в процесі реалізації. Алгоритм аналізу сценаріїв: (1) підбираються показники при «поганому» збігу обставин (малий обсяг продажів, низька ціна продажу, висока собівартість одиниці товару тощо) і при «гарному»; (2) NPV за гарних і поганих умов обчислюються і порівнюються з очікуваним NPV.

Метод імітаційного моделювання Монте-Карло як спосіб створення випадкових сценаріїв. Імітаційне моделювання Монте-Карло – процедура, за допомогою якої математична модель визначення якого-небудь фінансового показника (NPV) піддається низці імітаційних прогонів за допомогою комп'ютера (у ході процесу імітації будуються послідовні сценарії з використанням початкових даних, які, за припущенням, є невизначеними, і тому в процесі аналізу вважаються випадковими величинами). Стадії процесу аналізу ризику за методом імітаційного моделювання Монте-Карло: (1) прогнозна модель (підготовка моделі, здатної прогнозувати розрахунок ефективності проекту); (2) розподіл вірогідності (крок 1) (визначення імовірнісного закону розподілу випадкових змінних); (3) розподіл вірогідності (крок 2) (встановлення меж діапазону значень змінних); (4) умови кореляції (встановлення відносин корельованих змінних); (5) імітаційні прогони (генерування випадкових сценаріїв, заснованих на наборі

припущень); (6) аналіз результатів (статистичний аналіз результатів імітації).

Інструктивно-методичні матеріали до семінарського заняття

Сценарій «ділової гри» «Апробація методики SWOT-аналізу»:

- група розбивається на 4 підгрупи;
- формулюється ситуація прийняття рішення з елементами ризику (за актуальним на час проведення заняття суспільно значимим питанням – обирається викладачем і повідомляється групі напередодні заняття);
- кожна підгрупа аналізує ситуацію за відповідними критеріями: «можливості – сильні сторони» (підгрупа 1), «можливості – слабкі сторони» (підгрупа 2), «загрози – сильні сторони» (підгрупа 3), «загрози – слабкі сторони» (підгрупа 4);
- старший підгрупи доповідає результати роботи своєї підгрупи із обговоренням в режимі дискусії.

Рекомендована література до змістового модуля 3

Абчук, В.А. Предприимчивость и риск [Текст] / В.А. Абчук. – Л.: ЛФ ВИПК, 1991. – 64 с.

Алле, М. Поведение рационального человека в условиях риска: критика постулатов и аксиом американской школы [Текст] / М. Алле; пер. с фр. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 217-241.

Альгин, А.П. Грани экономического риска [Текст] / А.П. Альгин. – М.: Знание, 2001. – 362 с.

Альгин, А.П. Новаторство, инициатива, риск [Текст] / А.П. Альгин. – Л.: Лениздат, 1987. – 63 с.

Альгин, В.А. Преодоление неопределенности [Текст] / В.А. Альгин // Управление риском. – 2007. – № 1. – С. 5-17.

Баззел Р.Д. Информация и риск в маркетинге / Р.Д. Баззел, Д.Т. Кокс, Р.В. Браун. – М.: Финстатинформ, 1993. – 288 с.

Балабанов И.Т. Риск-менеджмент / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 188 с.

Баутов, А.Н. О классификации рисков, связанных с целенаправленной деятельностью [Текст] / А.Н. Баутов // Управление риском. – 2007. – № 2. – С. 18-20.

Боков, В.В. Предпринимательские риски и хеджирование в отечественной и зарубежной экономике [Текст] / В.В. Боков, П.В. Забелин, В.Г. Федцов. – М.: Приор, 2000. – 128 с.

Будрина, О.С. Анализ рисков как ключевой момент процесса инвестиционного проектирования [Текст] / О.С. Будрина // Эконом. науки. – 2009. – № 7. – С. 225-228.

Бузько, И.Р. Экономический риск и управление инновационной деятельностью предприятия [Текст] / И.Р. Бузько, И.М. Трунина, Д.М. Загирняк. – К.: ИСМО, 1996. – 135 с.

Буянова, М. Э. Риски финансовой системы региона: выявление и

оценка [Текст] / М.Э. Буянова, Д.А. Дятлов // Финансы и кредит. – 2008. – № 37. – С. 36-42.

Буянов В.П. Рискология. Управление рисками: Учебное пособие / В.П. Буянов, К.А. Кирсанов, Л.М. Михайлов. – М.: Экзамен, 2003.

Верещагин, В. Процесс формирования и оценки инвестиционных рисков [Текст] / В. Верещагин, М. Лепешкина // Управление риском. – 2006. – № 2. – С. 55-61.

Вітлінський, В.В. Економічний ризик та методи його вимірювання [Текст] / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний, О.Д. Шарапов. – К.: КНЕУ, 2000. – 400 с.

Воробьев Ю.Л. Управление риском и устойчивое развитие. Человеческое измерение / Ю.Л. Воробьев, Г.Г. Малинецкий, Н.А. Махутов // Общественные науки и современность. – 2000. – № 6. – С. 150-163.

Головатюк В.М. Методичні аспекти аналізу та оцінки політичного ризику / В.М. Головатюк // Проблеми науки. – 2002. – № 5. – С. 36-47.

Головатюк В.М. Теоретико-методологічні підходи до оцінки ризиків інноваційного розвитку соціально-економічного середовища / В.М. Головатюк, В.П. Соловйов // Проблеми науки. – 2006. – № 6. – С. 2-9.

Грабовский, П.Г. Риски в современном бизнесе [Текст] / П.Г. Грабовский, С.Н. Петрова. – М.: Аланс, 1994. – 200 с.

Гранатуров, В.М. Риски підприємницької діяльності. Проблеми аналізу [Текст] / В.М. Гранатуров, О.Б. Шевчук. – К.: Держ. вид.-інформ. агенство «Зв'язок», 2000. – 150 с.

Джус, И.В. Политические риски: оценка, анализ и управление [Текст] / И.В. Джус. – М.: ИМЭМ РАН, 2004. – 192 с.

Дубова С.Е. Анализ рискообразующих факторов в системе управления рисками / С.Е. Дубова // Финансы и кредит. – 2006. – № 7. – С. 38-46.

Канеман, Д. Принятие решений в условиях неопределенности: правила и предубеждения [Текст] / Д. Канеман, А. Тверски; пер. с англ. // Принятие решений в неопределенности. – Х.: Гуманитарный центр, 2005. – С. 17-36.

Канеман, Д. Рациональный выбор, ценности и фреймы [Текст] / Д. Канеман, А. Тверски // Психол. журн. – 2003. – № 4. – С. 31-42.

Каранина, Е. Риск-система предпринимательства: концептуальные основы формирования и оценки с учетом регионально-отраслевых факторов [Текст] / Е. Каранина // Власть. – 2011. – № 5. – С. 28-33.

Карякин, М.Ю. Страхование политических рисков внешнеторговых операций и международных инвестиций (вопросы теории и методологии) [Текст] / М.Ю. Карякин. – К.: Ельга, 2001. – 144 с.

Козелецкий, Ю. Психологическая теория решений [Текст] / Ю. Козелецкий; пер. с польск. – М.: Прогресс, 1979. – 278 с.

Козелецкий, Ю. Человек многомерный [Текст] / Ю. Козелецкий; пер. с польск. – К.: Либідь, 1991. – 197 с.

Корнилова, Т.В. Диагностика мотивации и готовности к риску [Текст] / Т.В. Корнилова. – М.: Ин-т психологии РАН, 1997. – 232 с.

Корнилова, Т.В. Понятие «риск», «неопределенность» и принятия

решений в психологических и непсихологических моделях выбора [Текст] / Т.В. Корнилова // Управление риском. – 1997. – № 1. – С. 4-10.

Комых, Н.Г. Риск в структуре предпринимательского поведения [Текст] / Н.Г. Комых // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Сер. Соціологія. Філософія. Політологія. – Вип. 7. – 2001. – С. 37-41.

Кривошеїн, В.В. Зміст і співвідношення понять «політичний ризик» і «ризик країни» [Текст] / В.В. Кривошеїн // Політ. менеджмент. – 2011. – № 6. – С. 12-19.

Кривошеїн, В.В. Політичний ризик як інтегративний показник впливу некомерційних чинників на підприємницьку діяльність [Текст] / В.В. Кривошеїн // Політол. вісник. – К.: «ІНТАС», 2009. – Вип. 40. – С. 371-384.

Кривошеїн, В.В. Політичний ризик як складова ризику країни [Текст] / В.В. Кривошеїн // Політол. вісник. – К.: «ІНТАС», 2009. – Вип. 44. – С. 148-158.

Кривошеїн, В.В. Проблема прийняття рішень в умовах соціально-політичної невизначеності [Текст] / В.В. Кривошеїн // Грані. – 2005. – № 1. – С. 110-114.

Кривошеїн, В.В. Рейтингові методики оцінки політичного ризику як складової ризику країни [Текст] / В.В. Кривошеїн // Грані. – 2009. – № 6. – С. 152-157.

Кривошеїн, В.В. Співвідношення кількісного та якісного підходів до визначення рівня політичного ризику [Текст] / В.В. Кривошеїн // Вісник Одеського нац. ун-ту. – Одеса: Астропринт, 2009. – Т. 14, вип. 13. Соціологія і політ. науки. – С. 382-388.

Кривошеїн, В.В. Феномен групового мислення як чинник ризику прийняття політичних рішень [Текст] / В.В. Кривошеїн // Освіта регіону. Сер. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 4. – С. 129-133.

Кулинич, И.Н. Подходы к оценке странового риска в деятельности коммерческого банка [Текст] / И.Н. Кулинич // Актуальні пробл. економіки. – 2006. – № 2. – С. 22-27.

Кулинич И.Н. Подходы к оценке странового риска в деятельности коммерческого банка / И.Н. Кулинич // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2. – С. 22-27.

Лапуста, М.Г. Риски в предпринимательской деятельности [Текст] / М.Г. Лапуста, Л.Г. Шаршукова. – М.: Инфра, 1998. – 224 с.

Мартюченко, О.Ю. Характер предпринимательского риска в условиях социальной трансформации [Текст] / О.Ю. Мартюченко. – Саратов: СГТУ, 2000. – 28 с.

Мезун Я. Управление политическим риском в корпорациях США / Я. Мезун // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – № 6. – С. 54-68.

Найт, Ф. Понятия риска и неопределенности [Текст] / Ф. Найт; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 12-28.

Остапенко, М.А. Потенційні ризики політичного плюралізму [Текст] / М.А. Остапенко // Політол. вісник. – 2009. – Вип. 40. – С. 360-370.

Петровский, В.А. Неопределенность и риск: феноменология и опыт интерпретации [Текст] / В.А. Петровский // Управление риском. – 1997. – № 3. – С. 29-34.

Петровский, В.А. Неопределенность и риск: феноменология и опыт интерпретации [Текст] / В.А. Петровский // Управление риском. – 1997. – № 4. – С. 13-15.

Петровский, В.А. Психология неадаптивной активности [Текст] / В.А. Петровский; Рос. открытый ун-т. – М.: ТОО «Горбунок», 1992. – 234 с.

Петровский, В.А. Человек над ситуацией [Текст] / В.А. Петровский. – М.: Смысл, 2010. – 559 с.

Плясуля, Г.И. Анализ политического риска [Текст] / Г.И. Плясуля. – Новосибирск: СибАГС, 2003. – 89 с.

Подколзина, И.А. Проблемы дефиниции и оценки политического риска [Текст] / И.А. Подколзина // Вестник Моск. ун-та. Сер. 12. Полит. науки. – 1996. – № 5. – С. 19-33.

Половинкин, П.Д. Риск в предпринимательской деятельности [Текст] / П.Д. Половинкин. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2006. – 320 с.

Райзберг, Б.А. Предпринимательство и риск [Текст] / Б.А. Райзберг. – М.: Знание, 1992. – 64 с.

Рудашевский, В.Д. Риск, конфликт и неопределенность в процессе принятия решений и их моделирование [Текст] / В.Д. Рудашевский // Вопр. психологии. – 1974. – № 2. – С. 84-94.

Севрук В.Т. Анализ уровня рисков / В.Т. Севрук // Бухгалтерский учет. – 1993. – № 4.

Севрук В.Т. Анализ кредитного риска / В.Т. Севрук // Бухгалтерский учет. – 1993. – № 10.

Севрук В.Т. Банковские риски / В.Т. Севрук. – М.: Дело, 1995. – 72 с.

Севрук В.Т. Методики формирования рейтингов странового/суверенного риска / В.Т. Севрук // Банковское дело. – 2005. – № 12. – С. 18-23; 2006. – № 1. – С. 11-16.

Севрук В.Т. Дополнительные рейтинги – инструмент оценки внутренних рисков финансовых институтов / В.Т. Севрук // Банковское дело. – 2006. – № 2. – С. 29-36.

Силкина, Г.Ю. Теория принятия решений и управление рисками: Модели конфликтов, неопределенности, риска [Текст] / Г.Ю. Силкина. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2003. – 70 с.

Смольков, В.Г. Предприимчивость и риск: опыт, проблемы [Текст] / В.Г. Смольков, М.И. Левитан // Соц.-полит. журн. – 1993. – № 7. – С. 101-108.

Солнцева, Г.Н. Определение неопределенности [Текст] / Г.Н. Солнцева // Управление риском. – 1997. – № 2. – С. 21-26.

Сусанов, Д. Страновой риск и методы его измерения [Текст] / Д. Сусанов // Управление риском. – 2001. – № 2. – С. 3-8.

Сусанов, Д. Contagion – один из факторов странового риска [Текст] / Д. Сусанов // Управление риском. – 2001. – № 3. – С. 13-15.

Сухарев, Д.В. Риск в рыночной экономике, его значение и функции

[Текст] / Д.В. Сухарев // Банковские услуги. – 2004. – № 6. – С. 15-18.

Трухаев, Р.И. Модели принятия решений в условиях неопределенности [Текст] / Р.И. Трухаев. – М.: Наука, 1981. – 158 с.

Турбина, К.Е. Инвестиционный процесс и страхование инвестиций от политических рисков [Текст] / К.Е. Турбина. – М.: Изд. центр «Анкил», 1995. – 80 с.

Устенко, О.Л. Предпринимательские риски: Основы теории, методология, оценки и управление [Текст] / О.Л. Устенко. – К.: Всеуито, 1996. – 160 с.

Черкасов, В.В. Деловой риск в предпринимательской деятельности [Текст] / В.В. Черкасов. – К.: Либра, 1996. – 152 с.

Черкасов В.В. Проблемы риска в управленческой деятельности / В.В. Черкасов. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2002. – 320 с.

Шапкин А.С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций: Учебник / А.С. Шапкин, В.А. Шапкин. – М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и К°», 2005. – 880 с.

Швиданенко, О.А. Крайний ризик: сутність та показники оцінки [Текст] / О.А. Швиданенко // Пробл. економ. ризику: аналіз та управління. – К.: КНЕУ, 1998. – С. 83-85.

Эрроу, К. Восприятие риска в психологии и экономической науке [Текст] / К. Эрроу; пер. с англ. // Альманах THESIS. – 1994. – Вып. 5. Риск. Неопределенность. Случайность. – С. 81-90.

Яковенко, И.Г. Риски социальной трансформации российского общества: культурологический аспект [Текст] / И.Г. Яковенко. – М.: Прогресс-Традиция, 2006. – 176 с.

Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику / О.І. Ястремський. – К.: Либідь, 1992. – 176 с.

Питання до самоконтролю зі змістового модуля 3

Визначте напрямки розвитку прикладних досліджень ризику.

Назвіть переваги та недоліки кількісного підходу до оцінки ризику країни.

Визначте основні проблеми застосування кількісних методів оцінки ризику країни.

Співвіднесіть типи ризикованих рішень, вчинків, дій і рівні втрат.

Назвіть переваги та недоліки інтергративного підходу до оцінки ризику країни.

Визначте аспекти інтегративного підходу до оцінки ризику країни.

Охарактеризуйте метод якісної оцінки ризику «Old hands» («давні знайомства»).

Охарактеризуйте метод якісної оцінки ризику «Grand tours» («великі тури»).

Охарактеризуйте метод Дельфі (Delphi) як метод якісної оцінки ризику.

Покажіть, у чому полягає сутність комбінованого підходу Р. Руммеля і

Д. Хінена.

Розкрийте поняття рейтингу країни.

Визначте складові оцінки BERI.

Визначте показники індексу Country Risk Index.

Охарактеризуйте шкалу рівня ризику Country Risk Index.

Визначте показники індексу Moody's Investors Services.

Визначте показники рейтингу банку «Креді Ліоне».

Виділіть аспекти визначення ризику в теорії прийняття рішень.

Розкрийте зміст і послідовність кроків алгоритму прийняття ризикових рішень у традиційному менеджменті.

Розкрийте зміст і послідовність кроків алгоритму прийняття рішень у системному ризик-менеджменті.

Розкрийте зміст і послідовність кроків алгоритму прийняття рішень у ситуаційному ризик-менеджменті.

Покажіть, як проявляється ризик на етапі підготовки рішення, етапі прийняття рішення, етапі реалізації рішення.

Охарактеризуйте сутність програмного аналізу як методики аналізу ризику при прийнятті рішень.

Охарактеризуйте сутність програмної оцінки методики аналізу ризику при прийнятті рішень.

Охарактеризуйте сутність аналізу політики методики аналізу ризику при прийнятті рішень.

Визначте основні напрями розв'язання ризикових ситуацій при прийнятті рішень.

Співвіднесіть поняття «фактор ризику», «симптом ризику», «причина ризику», «наслідок ризику».

Розкрийте сутність чинника ННН («трьох Н») – некомпетентність, несумлінність, неретельність – при прийнятті рішень.

Визначте структуру управління політичним ризиком і охарактеризуйте її ланки.

Порівняйте органіграми управління політичним ризиком у великій корпорації та невеличкій фірмі.

Порівняйте переваги і недоліки основних методик пошуку шляхів щодо зниження політичного ризику.

Дайте загальну характеристику матричних методик пошуку шляхів щодо зниження політичного ризику.

Визначте складові SWOT-матриці.

Охарактеризуйте основні комбінації SWOT-аналізу.

Охарактеризуйте додаткові комбінації SWOT-аналізу (за М. Месконом).

Визначте складові PEST-матриці.

Назвіть переваги та недоліки матричних методик.

Визначте сутність аналізу чутливості.

Визначте сутність аналізу сценаріїв.

Рекомендована література до курсу Базова

Альгин, А.П. Риск и его роль в общественной жизни [Текст] / А.П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 189 с.

Зубков, В.И. Социологическая теория риска [Текст] / В.И. Зубков. – М.: Академ. проект, 2009. – 380 с.

Кравченко, С.А. Социология риска: полипарадигмальный подход [Текст] / С.А. Кравченко, С.А. Красиков. – М.: Анкил, 2004. – 385 с.

Кривошеїн, В.В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти [Текст] / В.В. Кривошеїн. – Д.: Інновація, 2009. – 314 с.

Резниченко, В.Ю. Социология организаций: управление рисками в организации [Текст] / В.Ю. Резниченко. – М.: ООО «ИПЦ «Маска»», 2009. – 884 с.

Смакотина, Н. Основы социологии нестабильности и риска. Философский, социологический и социально-психологический аспекты [Текст] / Н. Смакотина. – М.: Кн. дом «Ун-т», 1999. – 242 с.

Яницкий, О.Н. Социология риска [Текст] / О.Н. Яницкий. – М.: Изд-во LVS, 2003. – 192 с.

Допоміжна

Балабанов, И.Т. Риск-менеджмент [Текст] / И.Т. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 188 с.

Баззел, Р.Д. Информация и риск в маркетинге [Текст] / Р.Д. Баззел, Д.Т. Кокс, Р.В. Браун. – М.: Финстатинформ, 1993. – 288 с.

Буянов, В.П. Рискология. Управление рисками [Текст] / В.П. Буянов, К.А. Кирсанов, Л.М. Михайлов. – М.: Экзамен, 2003. – 384 с.

Вітлінський, В.В. Ризик у менеджменті [Текст] / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний. – К.: ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 326 с.

Корнилова, Т.В. Психология риска и принятие решений [Текст] / Т.В. Корнилова. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 286 с.

Старостіна, А.О. Ризик-менеджмент [Текст] / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. – К.: Кондор; Політехніка, 2004. – 199 с.

Шапкин, А.С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций [Текст] / А.С. Шапкин, В.А. Шапкин. – М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и К°», 2005. – 880 с.

Черкасов, В.В. Проблемы риска в управленческой деятельности [Текст] / В.В. Черкасов. – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 2002. – 320 с.

Човушян, Э.О. Управление риском и устойчивое развитие [Текст] / Э.О. Човушян, М.А. Сидоров. – М.: РЭА им. Г.В. Плеханова, 1999. – 528 с.